

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

De Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Prinses Irenestraat 6
2595 BD DEN HAAG

Datum 19 december 2024
Betreft Uitkomsten OndernemersTop en Monitor Ondernemingsklimaat 2024
en vooruitblik naar 2025

Geachte Voorzitter,

Een aantrekkelijk ondernemingsklimaat is essentieel om groei en innovatie binnen het bedrijfsleven te faciliteren en onze economie en brede welvaartsniveau toekomstbestendig te houden. De eerste stap is te weten hoe we ervoor staan en welke zorgen zoal bij ondernemers leven. Hiertoe organiseerde ik op 9 december jl. de eerste OndernemersTop in Eindhoven; een unieke gelegenheid om direct de dialoog met ondernemers aan te gaan en inzichten uit te wisselen over de uitdagingen, maar ook de kansen die zij zien. Dit evenement stond in het teken van praten mét, in plaats van over ondernemers. Daarnaast presenteerde ik diezelfde dag de nieuwste editie van de Monitor Ondernemingsklimaat¹ en mijn Actieprogramma Minder Druk Met Regels².

Met deze brief informeer ik uw Kamer, conform een toezegging in het commissiedebat Staat van de Economie d.d. 2 oktober 2024³, over de uitkomsten van de OndernemersTop. Tevens geef ik uw Kamer een appreciatie van de gepresenteerde cijfers en bevindingen uit de Monitor Ondernemingsklimaat 2024. Tenslotte blik ik kort vooruit op de acties die ik in het volgende kalenderjaar (verder) oppak.

OndernemersTop 9 december: gespreksuitkomsten

Tijdens de OndernemersTop ben ik met ruim 160 mkb-ondernemers, vertegenwoordigers van grootbedrijven en brancheorganisaties in gesprek gegaan over de zorgen die leven bij ondernemers, knelpunten in ons ondernemingsklimaat en mogelijke oplossingsrichtingen. Meer specifiek stonden tijdens de Ondernemerstop zes thema's centraal die voor deelnemers aan de Top en veel andere ondernemers prioritair zijn: (1) arbeidsmarkt en talent, (2) regelgeving en regeldruk, (3) netcongestie en verduurzaming, (4) innovatie en digitalisering, (5) internationaal ondernemen en (6) ruimte en vergunningen.

Arbeidsmarkt en talent

¹ Kamerstuk 32637, nr. 659: OndernemersTop, bekendmaking verkenner Pact Ondernemingsklimaat en aanbieding Monitor Ondernemingsklimaat 2024.

² Kamerstuk 32637, nr. 660: Actieprogramma Minder Druk Met Regels.

³ Kamerstuk TZ202410-028, 2 oktober 2024.

Over het thema arbeidsmarkt en talent gaven deelnemers aan dat arbeid meer moet lonen. Vanwege diverse oorzaken is dat nu niet altijd het geval; deelnemers noemden onder meer hoge kosten van kinderopvang en het vervallen van toeslagen bij meer werkuren. Dit resulteert in onnodig veel onbenut arbeidspotentieel. Daarnaast sprak men over de bestaande mismatch tussen arbeidsvraag en -aanbod. Ondernemers zien oplossingen in een betere aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt en meer kansen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Deelnemers waren het er verder over eens dat knelpunten op de arbeidsmarkt vragen om samenwerking tussen overheden, onderwijsinstellingen en ondernemers, gebaseerd op vertrouwen.

Regelgeving en regeldruk

Op het gebied van regelgeving en regeldruk deelden de aanwezigen hun zorgen over de toenemende regeldruk en rapportageverplichtingen (bijvoorbeeld als gevolg van de *Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)*) en over de soms lastige vertaling van beleid naar uitvoering en inspectie. Deelnemers riepen op tot een versterkte rol van het Adviescollege toetsing regeldruk (ATR). Ook klonk een duidelijke behoefte aan voorspelbaar en consistent overheidsbeleid, waarbij de lange termijn centraal staat en er dus verder dan één kabinetsperiode vooruitgekeken wordt.

Netcongestie en verduurzaming

De discussie over netcongestie en verduurzaming spitste zich met name toe op de noodzaak tot samenwerking op lokaal en regionaal niveau en de behoefte aan meer regie vanuit de overheid om hier stappen in te zetten. Deelnemers gaven daarnaast aan behoefte te hebben aan ruimte om lokaal en op kleine schaal te experimenteren met mogelijke oplossingsrichtingen; idealiter zou dit gefaciliteerd worden door ontheffing op bestaande regels, aanvullende regelgeving binnen bestaande wetten en het op die manier meer ruimte bieden voor pilot projecten.

Innovatie en digitalisering

Ten aanzien van innovatie en digitalisering benadrukten deelnemers dat er veel reden is om trots te zijn op de innovatiekracht van Nederland, maar dat het wel zaak is dat bedrijfsleven en overheid gezamenlijk aan de slag gaan om de goede uitgangspositie te behouden. Van belang is dat de overheid meer regie neemt op basis van een lange termijn visie, onderbouwde prioriteiten stelt en inzet op structurele investeringen in onderwijs. Ook de behoefte aan meer (risico)financiering voor nieuwe innovatieve bedrijven kwam aan bod. Daarnaast werd aangegeven dat de brancheverenigingen een belangrijke rol vervullen bij de digitalisering van het mkb.

Internationaal ondernemen

Tijdens discussies over internationaal ondernemen werd met name het belang van harmonisatie en behoud van een gelijk speelveld (zowel binnen als buiten de EU) onderstreept. Hiertoe riepen deelnemers op tot aansluiting bij EU wet- en regelgeving (in tegenstelling tot het invoeren van nationale koppen) en meer oog voor kostenverschillen tussen EU-lidstaten. Daarnaast zijn handhaving en complexiteit van wet- en regelgeving bij internationaal ondernemen veelgehoorde aandachtspunten.

Ruimte en vergunningen

Op het vlak van ruimte en vergunningen kwam het gebrek aan benodigde ruimte op specifieke locaties (zoals aan het water) of voor specifieke doeleinden (zoals de circulaire economie) sterk naar voren. Als oorzaak werd een daadwerkelijk gebrek aan ruimte dan wel terughoudendheid bij vergunningverleners genoemd. Deelnemers riepen op tot meer duidelijkheid en sturing vanuit de overheid. Ook bij dit onderwerp hielden ondernemers een pleidooi voor een duidelijke bestuurlijke visie voor de lange termijn. Op die manier zijn ondernemers eerder geneigd tot meer en minder risicovolle investeringsbeslissingen.

In de bijlage van deze brief vindt u het verslag van de OndernemersTop. Deze is ook te raadplegen via www.ondernemers-top.nl.

Staat van het ondernemingsklimaat: Monitor Ondernemingsklimaat 2024

De Monitor Ondernemingsklimaat is onlangs in opdracht van EZ opnieuw uitgevoerd en richt zich op drie elementen: percepties binnen het bedrijfsleven, feitelijke ontwikkelingen in Nederland op tal van meetbare indicatoren en een vergelijking met andere landen op basis van internationale rangschikkingen.

Voor het eerste onderdeel, de percepties van ondernemers, is gebruik gemaakt van data verzameld middels een vragenlijst die is ingevuld door 427 bestuurders en leidinggevenden uit het Nederlandse bedrijfsleven. De gemeten percepties geven een actueel beeld van de mate waarin Nederland aantrekkelijk wordt gevonden als land om in te ondernemen. Middels koppeling aan administratieve bedrijvendata van het CBS is het mogelijk om daarmee uitspraken te doen over het gehele Nederlandse bedrijfsleven (exclusief zzp en *non business economy*⁴).

Percepties binnen het bedrijfsleven

Het ondernemingsklimaat scoort volgens bedrijven gemiddeld een voldoende; een 6,0. Wel neemt de waardering af na een 6,7 in 2022 en een 6,4 in 2023. Vooral scores voor de energie-infrastructuur, aanwezigheid van talent, het belastingklimaat en faciliterende wetgeving zijn ten opzichte van voorgaande jaren gedaald. Faciliterende wetgeving en stabiel en voorspelbaar overheidsbeleid worden als voornaamste verbeterpunten gezien; deze dimensies krijgen de laagste waardering en bepalen tegelijkertijd grotendeels het algehele oordeel van bedrijven. In positieve zin valt de waardering voor de kwaliteit van leven op. Ook de digitale-, kennis- en fysieke infrastructuur scoren structureel goed.

Ongeveer een op de vijf bedrijven overweegt in de komende twee jaar activiteiten naar het buitenland te verplaatsen. Onder bedrijven die internationaal actief zijn geldt dit voor ongeveer een op de drie. Dit beeld is vergelijkbaar met dat van vorig jaar. Gevraagd naar investeringsoverwegingen, gaven bijna twee op de drie bedrijven aan de komende twee jaar te investeren in groei en/of uitbreiding. Van deze groep beoogt ruim een op de drie dit *volledig* in Nederland te doen.

Feiten en cijfers

Uit andere monitors en (statistische) bronnen blijkt dat de gemeten percepties op veel punten aansluiten bij beschikbare feiten en cijfers. Zo zullen de toegenomen arbeidsmarktkrapte, regeldrukkosten en significante netcongestie in grote delen van het land hoogstwaarschijnlijk hebben bijgedragen aan dalende waarderingen

⁴ Overheidssector, zorg en onderwijs, cultuur, sport en recreatie, belangen- en hobbyverenigingen en overige dienstverlening (het niet-bedrijfsleven) blijven buiten beschouwing.

voor de aanwezigheid van talent, faciliterende wetgeving en energie-infrastructuur. Positief is dat Schiphol en Rotterdam belangrijke knooppunten blijven, de digitale connectiviteit is verbeterd en de brede welvaart in vijf jaar tijd duidelijk is toegenomen; dergelijke ontwikkelingen verklaren mogelijk de hoge waarderingen voor de fysieke- en digitale infrastructuur en kwaliteit van leven.

Internationale vergelijking

In internationaal opzicht houdt Nederland aansluiting bij de kopgroep. Desondanks is ook hier een geleidelijk dalende trend zichtbaar. Ten opzichte van veel Westerse referentielanden behoudt Nederland op de meeste punten een stabiele positie, maar mondiaal lijken we enig terrein te verliezen. Een belangrijke internationale ranglijst om de positie van Nederland te duiden, is de *World Competitiveness Ranking* van de IMD. Recent daalde Nederland hierin van de 5^e naar de 9^e plek. De voornaamste terugvallen zijn te herleiden naar onze krappe arbeidsmarkt, maatschappelijke opvattingen en normen ten aanzien van het bedrijfsleven en technologische infrastructuur. Het kabinet heeft de ambitie om tot de top vijf van meest concurrerende landen wereldwijd te behoren; werk aan de winkel dus.

In aanvulling op het onderzoeksrapport is vorig jaar een digitaal portaal ontwikkeld met drie dashboards over het ondernemingsklimaat. Deze geven de voornaamste onderzoeksuitkomsten overzichtelijk en op meer dynamische wijze weer. De dashboards worden momenteel bijgewerkt en zijn in januari gereed.

Vooruitblik op 2025: wat gaan we doen?

De uitkomsten van zowel de Monitor Ondernemingsklimaat als de OndernemersTop sterken mij in de overtuiging dat het ondernemingsklimaat op genoemde punten verbeterd moet worden. Gezien het succes van de afgelopen Top en de behoefte aan een structurele dialoog met het bedrijfsleven en andere belangrijke partijen, zal ik volgend jaar weer een OndernemersTop organiseren.

Tijdens de afgelopen Top maakte ik tevens de Verkenner voor het Pact Ondernemingsklimaat bekend – mevrouw Vivienne van Eijkelenborg⁵. Alle tot nog toe opgehaalde input wordt meegenomen in de verdere verkenning van de mogelijke invulling, vormgeving van en deelnemers aan het Pact. Het is mijn streven om in het tweede kwartaal van 2025 tot het uiteindelijke Pact te komen en daarmee in gezamenlijkheid knelpunten aan te pakken en het vertrouwen van én in ondernemers te versterken. Na afronding van het Pact zal ik uw Kamer nader informeren en het Pact toezenden.

Versterking van het ondernemingsklimaat is een gezamenlijke ambitie van het kabinet. Zodoende zijn we recent van start gegaan met een ministeriële stuurgroep. Deze stuurgroep is verantwoordelijk voor het coördineren en toezicht houden op de uitvoering van de voorgenomen plannen en maatregelen van het kabinet ter versterking van het ondernemingsklimaat en vermindering van de regeldruk voor ondernemers. Met de ministeriële stuurgroep kan het kabinet er stevig op toezien dat ambities worden waargemaakt en er, indien nodig, tijdig kan worden bijgestuurd. Het is nu immers tijd voor actie.

⁵ Kamerstuk 32637, nr. 659: OndernemersTop, bekendmaking verkenner Pact Ondernemingsklimaat en aanbieding Monitor Ondernemingsklimaat 2024.

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**

Ons kenmerk
DGBI / 96012808

Dirk Beljaarts
Minister van Economische Zaken